

Режим доступу: andyszpuk.wordpress.com/2011/09/09/fate-a-poem-translated/. 6. *Shevchenko Taras*. Song out of Darkness. Selected Poems. Translated from the Ukrainian by Vera Rich with Preface by Paul Selver, a Critical Essay by W. K. Matthews. Introduction and Notes by V. Swoboda (Lecturer in Russian and Ukrainian, School of Slavonic and East European Studies, University of London) / Taras Shevchenko. – London: The Mitre Press, 1961. – 128 p. 7. *Shevchenko Taras*. The Dream / Translated by Vera Rich // All Poetry / Taras Shevchenko. – [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: allpoetry.com/.../4937927-Shevchenko_The_Dream_translation. 8. *Shevchenko Taras*. The Poplar / Translated by Vera Rich // All Poetry / Taras Shevchenko. – [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: allpoetry.com/.../5922891-Taras_Shevchenko_The_Poplar_translation. 9. *Shevchenko Taras*. The Rusalka / Translated by Vera Rich // All Poetry / Taras Shevchenko. – [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: allpoetry.com/.../3462574-Taras_Shevchenko_translation_THE_RUSALKA. 10. *Shevchenko Taras*. The Testament // World Wide Poetry / Taras Shevchenko. – [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: <http://worldwidepoetry.multiply.com/tag/shevchenko>.

А. Саволоцька, студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МІФОЛОГІЧНОГО КОЛОРИТУ ВСТУПУ ДО БАЛАДИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА "ПРИЧИННА" АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Розвідка присвячена проблемі декодування та адекватного відтворення етно-міфологічних символів, які репрезентують міфологічний колорит балади "Причинна". У роботі проаналізовано англомовні переклади, виконані Джоном Віром та Михайлом Найдю.

Ключові слова: етно-символізм, реперторема, текстома, символ, міфологічне навантаження, метод перекладу.

Исследование посвящено проблеме декодирования и адекватного воспроизведения этно-мифологических символов, которые репрезентируют мифологический колорит баллады "Причинная". В работе проанализированы англоязычные переводы, выполнены Джоном Виром и Михаилом Найдю.

Ключевые слова: этно-символ, реперторема, текстома, символ, мифологический подтекст, метод перевода.

The study is dedicated to the problem of decoding and adequate translation of ethnic-mythological symbols which represent mythological colouring of ballad "The girl under a Spell". The research outlines two English translations written by John Weir and Mykhailo Naida.

Key words: ethnic-symbolism, repertoreme, texteme, symbol, mythological colouring, method of translation.

Балада Тараса Шевченка "Причинна" є надзвичайно складною для трактування та зокрема відтворення у перекладі англійською мовою через поєднання в одному літературному творі міфу, фольклору та міфічних алюзій. Це специфічне поєднання, яке в даному

випадку виступає як авторський міфологічний колорит, на сьогодні не є достеменно вивченим.

Беручи до уваги наявність наукових розвідок, присвячених спробам трактування міфологічного колориту та національного авторського міфу, зокрема і на прикладі балади "Причинна" [4], [8], зауважимо, що немає жодного ґрунтового дослідження, у якому було б проаналізовано англومовний переклад балади "Причинна" з урахуванням вищезгаданого міфопоетичного компонента.

За словами Р. Зорівчак, найбільша складність перекладу Шевченкової поезії полягає в закодованій у ній мовній картині світу на рівні реалій, національних символів, історичних алюзій, словесних образів, що є часто найкращими провідниками у край поета та насиченого асоціативного поля певних слів [5, 211].

У свою чергу, у баладі "Причинна" було виділено та проаналізовано специфічну систему авторського міфологічного колориту, який реалізується у творі:

1) *міфологічними національними символами* (ще треті півні не співали, зозуленька, соловейко, червона калина);

2) *міфологічними реаліями* (причинна, сич, солом'яний дух, русалонька, ворожка, ясен);

3) *міфологічними алюзіями* (Дніпр, Дунай, доля).

Велика кількість інтерпретацій "Причинної" пояснюється вищезгаданим культурологічним компонентом, у якому внутрішня логіка автора не відтворюється адекватно. Саме тому мало хто з перекладачів наважується перекладати всю баладу. Одним із найкращих перекладів "Причинної" в повному обсязі виконаний відомою перекладачкою та справжнім патріотом української культури Вірою Річ [2].

Зазвичай перекладачі обмежуються вступом до "Причинної". Слід зазначити, що досліджувані елементи міфологічного колориту призначені як особливі синтаксичні засоби вживання, так і сюжетно-художні образи, які ускладнюють адекватну передачу змісту балади.

Про складність перекладу маркованих одиниць у різних культурах написано багато. Доволі цікаві ідеї представив відомий ізраїльський вчений-лінгвіст Гідеон Турі – на основі власних досліджень, присвячених літературним перекладам та виявленню культурологічних відмінностей між ними у ході перекладу. Його ідеї базуються на законі зростаючого еталонування, який, на його думку, визначає манеру перекладу. Головна ідея цього закону полягає у перетворенні текстами цільового тексту в реперторему вихідного. Реперторема модифікується у тексті через її використання в конкретному контекстуальному оточенні, яке буде модифікуватися і реалізовуватися в іншому культурологічному оточенні по-іншому [1, 654].

У статті нами проаналізовано два переклади, виконані Іваном Вев'юрським (Джон Вір) та Михайлом М. Найдою.

Іван Вев'юрський (Джон Вір), відомий перекладач і дослідник творчості Т. Шевченка, досить добре розумів його поезію і намагався якнайточніше донести Тарасове слово до канадців та американців. Йому вдалося адекватно відобразити інтонацію, тон та ритміку заспіву "Причинної".

Михайло М. Найда – досвідчений перекладач та пристрасний захисник української культури, якому належать чудові переклади віршів Тараса Шевченка.

В оригіналі назва балади звучить як "Причинна", що означає божівільна жінка (у даному випадку – від чар ворожки) [10, 553]. Слід зазначити, що вказана лексема є міфологічною реалією, яка не має англomовного аналога.

У першому варіанті перекладу назва "Причинна" не відтворюється точно, твір було перейменовано на **"The mighty Dnieper roars and bellows"**. Денотативне значення, яке несе міфологічне навантаження та фонеморфологічна структура лексеми "причинна" не реалізується, як того вимагає оригінал. Крім того, порушений ритмомелодійний малюнок вірша та відсутній основний сюжетно-художній образ.

Другий варіант перекладу назви **"The Girl under a Spell"**, що дослівно означає "зачарована", "дівчина під владою чарів", дещо збіднює широту та поетичність через абсолютну втрату звукового наповнення та відмінну від оригіналу евфонію, спричинену нетотожністю лексем мови оригіналу та мови перекладу, проте є прямим описовим відповідником лексеми "причинна". Даний варіант відтворення назви досить повно відображає загальний зміст назви першотвору та міфологічне навантаження в цілому. Але знову ж таки порушений ритмомелодійний малюнок та прагматика оригіналу, хоча вдалося зберегти зміст.

Проаналізувавши всі можливі варіанти перекладу назви, нами було запропоновано такий: "Moonstruck", що зберігає емоційне навантаження оригіналу.

Наступний досліджуваний національний символ **"Ще треті півні не співали"** цікавий своїм міфологічним наповненням, невідомим англomовному читачеві. В українській міфології півень – це сонячний птах, який є захисником живих від нечисті; він символізує нове життя та воскресіння. Одна з найважливіших функцій півня як провісника у східнослов'янській та християнській міфології – часова: його спів визначає межі нічного часу доби, коли діють темні бісівські сили. Своїм співом опівночі півень розганяє нечисть до наступної ночі. Спів третіх півнів – знак рівної відстані від півночі до вранішньої зо-

рі – свідчить про закінчення дії нечистих сил [10, 598]. Складність відтворення міфологічної суті реалії полягає у тому, що трактування міфологеми, відбитої в українському фольклорі, є однозначною для нас та неоднозначною і непрямолінійною для англіїців.

Джон Вір міфологему "**Ще треті півні не співали**" переклав "**The cocks don't crow**" з додаванням "**to wake the morning**", що структурно порушує оригінал. Вставка "**to wake the morning**", на жаль, лише частково передає міфологічне наповнення оригіналу. Час, коли починає розвиднятися, а ранкова зоря видніється над горизонтом, символізує кінець панування ночі з її темною бісівською силою і повернення "доброї" доби – дня.

Крім того, не зберігається сакральне число **три**, яке у свідомості українців відіграє важливу роль і, наприклад, може символізувати:

- три часові проміжки, які формують час: минуле-теперішнє-майбутнє;
- три дари благодаті: віра-надія-любов;
- Свята Трійця: Бог-Отець, Бог-Син, Святий Дух;
- три співи півня: перші співають опівночі, другі – перед зорею, а треті – під час світанку.

У словнику символів згадується давнє пошанування **трійки** слов'янами, ще задовго до прийняття християнства. До того ж, число **три** часто зустрічається у фольклорі. Там фігурують звичайно "три сини, три дівчини, три роки, три дороги, три царства, три гори та ін.". Систематична повторюваність цього числа спостерігається у весільній, родильній, поховальній обрядовості. Трійка часто зустрічається як оберіг [9, 156].

У даному випадку перекладачеві вдалося наблизити ритмомелодійну структуру перекладу до першотвору, але не вдалося зберегти довжину рядка та характер римування. Незважаючи на те, що загальний зміст реалії було передано, перекладач не зумів адекватно відтворити міфологічне змістове наповнення, а отже, втрачено стильову особливість Тараса Шевченка – авторське міфологічне світобачення, яке ґрунтується на вживанні специфічних образів – міфологем.

У другому варіанті перекладу, виконаному М. Найдою, національний міфологічний символ "**Ще треті півні не співали**" було лексично та граматично трансформовано і перекладено як "**The cocks had yet to crow three times**". У порівнянні з першим варіантом перекладу використання лексико-граматичної трансформації повніше відображає особливості першотвору. На рівні значення відбулося послаблення конотації одиниці "треті півні" у процесі перекладу та висловлювання зазнало структурної трансформації. Збереження і часткова реалізація закладеного міфологічного наповнення числа **три** повніше передає значиму інформацію одиниці.

Наступною складною для трактування, а відповідно й для адекватного перекладу одиницею з міфологічним наповненням є **"Сичі в гаю перекликались"**. В українському фольклорі сич (сова або пугач) виступає в образі символу смерті, пійми. Крик сича віщує пожежу, смерть, біду загалом [10, 598.] Для того, щоб передати негативні емоції, які викликає спів сича в українського народу, а саме: нервові збудження та сильне хвилювання, перекладачу слід вдатися до методу описового перекладу або зробити зноску з поясненням символізму цієї птахи у свідомості українців; доцільною буде вставка – висловлювання, яка б становила міфологічно-смыслову (попередження, застереження) та інтонаційну єдність.

У варіанті перекладу Джона Віра денотативне значення та міфологічне навантаження репрезентуються, як того вимагає першотвір. **"Сичі в гаю перекликались"** перекладено як **"The owls in glades call out their warnings"**, що адекватно репрезентує міфологічне навантаження та звукове наповнення першотвору. Додаткова вставка **"call out their warnings"** порушує ритмомелодійну структуру оригіналу та довжину рядка в цілому, але зберігає міфологічне наповнення, що дозволяє англомовному читачеві правильно зрозуміти міфологему.

Другий варіант перекладу **"The owls in the grove called to each other"**, на відміну від першого, не може декодувати авторську модальність. По-перше, не було передано етносимволіку. По-друге, відсутність лінгвістичного коментаря, необхідного для англомовного читача, послаблює образну та поняттєву частини міфологічної реальності на екстралінгвістичному рівні. По-третє, метрика порушена, ритміка частково збережена. Незважаючи на те, що в контекстуальному оточенні зазначено міфологічне значення фрази **"Сичі в гаю перекликались"**, перекладач не вдається до описового методу перекладу, а натомість відтворює рядок буквально, без збереження сюжетно-образної структури.

Несподіваним для класичного трактування балади може виявитися ілюзорність зображення човна. Для недосвідченого перекладача досить складно декодувати наскрізний образ човна у морі. Процес сприйняття, декодування та адекватного відтворення міфологічно забарвленого образу може зайняти доволі довгий проміжок часу. Слід зазначити, що творчості Тараса Шевченка притаманне домінування наскрізно-спорадичних образів, які уособлюють етнопсихотипові особливості української фольклорної традиції, яка, як і будь-яка інша традиція, своїм корінням тяжіє до античної культури. Саме тому човен у морі, а, як ми розуміємо з контексту, мова йде про ріку Дніпро, виступає нетиповою етно-національною моделлю, яку можна простежити і в інших культурах.

У даному випадку можна припустити, що символ човна є предметним архетипом. Кожен архетип походить від універсального символу. Важливо розуміти, що будь-який традиційний символ, який етнічно закоренився у міфологічній свідомості українців виступає у ролі реперторема. Завдяки подальшому вживанню та адаптації символ, який відбивається в колективній міфосимволічній свідомості українців, еволюціонує і стає текстовою із самостійним значенням. Очевидно, що символічне навантаження, яке несе у собі вищезгадана реперторема, кореляційне із грецькою античною традицією. Мається на увазі взаємозв'язок української міфосимволічної традиції із античною грецькою: підземне царство Марища, – яке традиційно зображують як далекий і незнаний край, де спокійно сплять темні і тихі води, а душі мертвих стережуть мовчазні скелі; в цьому спокійному місці не шелестять ні дерева, ні зілля, а вітер не навіває мрій і радісних співів про недосягну волю [12, 212], – можна порівняти з похмурим царством Аїда, повне мороку й страхіть. Туди ніколи не потрапляє радісне проміння ясного сонця, там протікає священна ріка Стікс, яка все леденить і водами якої присягаються самі боги [7, 21].

Таким чином, символізм образу човна у морі співвідносний із образом човна суворого перевізника душ померлих через темні води Ахеронту – Харона.

Отже, виявлений негативно забарвлений етно-символізм міфологеми човна потребує адекватного відтворення при перекладі англійською мовою. Перекладачу слід пам'ятати про негативно марковану абстрактно-концептуальну сутність міфологеми човен, а також уникати псевдототожності символів в українській та англійській мові.

Продемонструємо варіанти перекладів міфологеми човен:

Оригінал:

*Неначе **човен** в синім морі,
То виринав, то потопав.*

Джон Вір:

*Like **a canoe** upon the ocean
It first tips up, and then dips down.*

Михайло Найда:

*Like **a tiny boat** in a deep blue sea
It jumps up and dives down.*

На нашу думку, обидва варіанти не передають символізм міфологеми човна. Човен, який належить старому Харону, завжди зобра-

жується великого розміру. Тому, значення слів **a canoe**: човник, байдарка, каное та **a tiny boat**: човник, шлюпка, кораблик, судно невеликого розміру (суденце) – не репрезентують міфологічний символізм Шевченкового образу човна. У даному випадку реперто-рема не трансформується в самодостатню текстову через відсутність правильного декодування етно-символічного навантаження досліджуваної одиниці.

Ще однією доволі цікавою міфологічною реалією виступає дерево **ясен**. В українській традиції ясен – чоловіче дерево, енергія якого пробуджує здатність до ясновидіння, дозволяє дізнатися про майбутнє, але допомагає тільки тим, хто щирий у своєму бажанні пізнання. Це дерево традиційне для всіх видів чаклунства і ворожіння. Саме з нього виготовляються найкращі комплекти ворожильних рун, чарівних знарядь та захисних амулетів [6, 7].

Ясен також здавна вважається символом війни. З його деревини робили озброєння воїнів ще за скіфської доби. За легендою, якщо ворогові надіслати гілочку ясена, він має починати готуватися до війни [11].

У Стародавній Греції ясен вважався символом справедливої помсти. Цікаво, що в баладі "Причинна" також простежується мотив помсти. Стародавні греки ясен взагалі визнавали праотцем усіх людей. У поемі Гесіода "Труди та дні" розповідається, що верховний володар Олімпу Зевс створив третій рід людський мідяного періоду з ратища, яке, як відомо, давні греки вирізали з деревини ясена. У свою чергу, люди увібрали в себе войовничий дух [7].

Отже, наступною для трактування міфологічною реалією є ясен у складі **"Та ясен раз у раз скрипів"**. Джон Вір використав метод буквалістичного перекладу і отримав – **"And ash trees creak and creak again"**. Прикметною деталлю цього перекладу є зміна числа іменника: в оригіналі згадується одне-єдине дерево, а в англійському варіанті їх уже декілька – **ash trees**. Крім того, перекладач змінив притаманну українській мові модель речення **"раз у раз скрипів"** на повтор дієслова **creak**. А сенс висловлювання **"раз у раз"** передано однією лексемою **again**, що порушує структурну форму оригіналу в цілому.

"And the ash tree creaked now and then" – варіант відтворення першотвору Михайла Найдя, який, як і його колега, використав буквалістичний спосіб перекладу. Вагомою перевагою перекладу М. Найдя є те, що він не вдавався до зміни числа іменника, а вдало зберіг його однину, а отже, і міфологічний символізм певною мірою. Крім того, суто українську фразу **"раз у раз"** було перекладено відповідною англійською **"now and then"**. Саме **"now and then"**, а

також запропоновані нами варіанти перекладу: **"from time to time"** та **"now and again"** влучно передають повторювання дії.

У даному випадку збереження однини є важливим через міфологічне навантаження досліджуваної одиниці. В українській фольклорній традиції рослини та дерева-символи з глибокої давнини зображуються поодиночі.

На основі проаналізованих нами перекладів ми дійшли висновків, що лексико-граматичний рівень вступу "Причинної" виявлений у нагнітанні міфологічно забарвлених слів у складі словосполучень із виразно вираженим міфологічним навантаженням, які вимагають правильного декодування та, відповідно, правильного перекладу. Міфологічний колорит балади "Причинна" характеризується великою кількістю вживань наскрізних етно-психотипових образів. Зрозуміло, що ці наскрізні образи по-різному зображуються в українській та англійській фольклорних традиціях; спільною особливістю обох міфосимволічних уявлень є спільне коріння – антична культура.

На ритмічному та метричному рівнях перекладачі зуміли уникнути великих втрат. А от значну кількість індивідуально-авторських міфологем перекладачам взагалі не вдалося декодувати, а отже, і репрезентувати міфологічний колорит. Наскрізні образи становлять неабияку складність при відтворенні англійською мовою. Спочатку їх необхідно виділити та проаналізувати, потім відбувається процес декодування та власне передачі міфологічно забарвленої одиниці.

1. *Mona Baker*. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London, NY: Routledge, 2008.
2. *Shevchenko T.* Song out of darkness: select. poems: transl. from the Ukrainian by Vera Rich / T. Shevchenko. – London: The Mitre Press, 1961. – XXXII.
3. *Shevchenko T.* Selections / Transl. by J. Weir. – Toronto, 1961.
4. *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Факт, 2009.
5. *Зорівчак Р. П.* Сприйняття особистості та творчості Тараса Шевченка у Великій Британії: Частина 1. XIX століття / Р. Зорівчак // Всесвіт. – 2011. – № 3–4.
6. *Кудіна Л. М.* Від роду до роду. – Х.: Торсінг, 2002.
7. *Кун М. А.* Легенди і міфи Давньої Греції. – К.: Академія, 2007.
8. *Плющ Л. І.* Шаманська поетика Т. Г. Шевченка. Ініціація ворожки // Філософська та соціологічна думка. – 1992. – № 6.
9. *Поталенко О. І.* Словник символів. – К.: Народознавство, 1997.
10. *Шевченко Т. Г.* Зібрання творів: У 6 т. – К., 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847.
11. http://barvinok.ucoz.net/publ/simvoli_ta_znaki/magija_derev/9-1-0-65
12. *Українка Леся.* Вибране. – К.: Школа, 2008.